

totyössä. Lääketieteen läpimurtojen voittokulku ei ollut yksimielistä tai lineaarista. Monet lääkärit pitivät vielä pitkään sikiön ensimmäisiä liikkeitä tärkeänä merkinä raskaudesta, ja äidin mielenliikkeiden vaikutusta sikiön hyvinvointiin pidettiin mahdollisena kautta 1800-luvun. Tässä nousevat esiin myös käytettyjen lähteiden erot. Potilaille suunnatuissa oppaissa äidin mielenliikkeiden seuraamisesta luovuttiin aiemmin kuin lääkäreiden keskinäisessä ajatustenvaihdossa *British Medical Journalin* sivuilla. Oppaissa korostuivat lääkäreiden yhteneväiset näkemykset, mutta joulunpäivän voitiin vain ammattilaisten kesken olla vapaammin eri mieltä asioista.

Niirasan tutkimus osoittaa, etteivät 1800-luvun synnytysterveyteen liittyneet kysymykset todista pelkästään yksinäisestä lääketieteellistymisen voittokulusta. Itse asiassa kysymys oli paljon monimutkaisemmasta yritysten ja erehdysten, toisaalta onnenkantamoisten ja toisaalta täydellisten epäonnistumisten ja jatkuvien kokeilujen kudelmasta. Samoin Niiranan osoittaa, ettei synnytyslääkärin työ suinkaan ollut helppoa tai hoidokasta. Siihen sisältyi paljon riskejä ja moraalisia pulmia. Se oli usein heikosti palkattua suhteessa raskaaseen vastuuseen samalla kun ammatillinen kilpailu oli kovaa.

Laajan tutkimuskirjallisuutensa Niiranan hallitsee erinomaisesti ja hän keskustelee asiantuntevasti aikaisemman tutkimuksen kanssa. Hänen huomionsa ovat tässä suhteessa aina kunnioittavia mutta tarpeen tullen kriittisiä ja aiempia käsityksiä täydentäviä ja jopa oikovia. Tämä nousee esiin esimerkiksi Niirasan pyrkimyksessä tutkia lääkärin ammatillista mieheyttä heidän tunne-elämäänsä, siviilisäättyään ja avoimuuksiaan unohtamatta tai tilanteissa, joissa Niiranan kumoaa monien historiantutkijoiden esittämiä väitteitä siitä, miten 1800-luvun lääketieteellistyminen olisi johtanut jo samalla vuosikymmenellä liikkumattomaan selällään synnyttämiseen ja aviomiesten roolin kaventumiseen.

Samoin Niiranan voi todeta aineistoonsa tukeutuen, ettei potilaan ääni suinkaan hävinnyt lääketieteen kehittyessä, vaan potilaskertomuksissa kuului edelleen sekä lääkärin että potilaan ääni diagnoosista keskusteltaessa. Ylipäätään Niiranan toteaa, että toisin kuin aiemmin on oletettu, hänen aineistonsa osoittaa, miten raskaana olevan naisen omilla tuntemuksilla oli vielä 1800-luvulla usein vahvempi asema kuin lääkärin kliinillä havainnoilla. Pidänkin erittäin kiinnostavina Niirasan lukuisia huomioita lasta odottavien ja synnyttävien naisten toimivuudesta. Myös naiset itse tarkkailivat ja tutkivat ruumistaan ja mielialojaan ja osallistuivat ja kantoivat aktiivisesti vastuuta hyvinvointinsa rakentamisesta, myös synnytystilanteissa ja jopa keisarinleikkausta edellyttävissä kriiseissä.

Anna Niirasan tutkimus on vaikuttava uusi aluevaltaus raskauden, synnytyksen ja lapsivuodeajan arjen ja aineellisen kulttuurihistorian saralla. Kootessaan tutkimustuloksiaan ja vastatessaan tutkimuskysymyk-

siinsä Niiranan on kyennyt osoittamaan, ettei synnytyslääketieteen ja synnytysterveyden historia ole ollut suoraviivaisesti lääketieteellistynyt kehityskulku, vaikka Niirasan tutkimusjakson kuluessa käsitykset synnytysterveyteen liittyvän puhtauden merkityksestä ja kivunlievityksen, anestesian ja keisarinleikkausten mahdollisuuksista muuttuivat muutamassa vuosikymmenessä. Lähteidensä avulla Niiranan on kyennyt yksityiskohtaisesti konstruoimaan sekä synnyttämisen mikrohistoriaa että ajan laajempia lääketieteellisiä keskusteluja raskaudenkeskeytysten, synnyttäjän kivunlievityksen ja leikkaushoidon osalta.

Kirsi Vainio-Korhonen, professori
Turun yliopisto

Laitos-Suomen hullut ja haitalliset

Petteri Pietikäinen:

Kipeät sielut. Hulluuden historia Suomessa.

Gaudeamus 2020. 424 s. ISBN 978-952-345-090-5.

Petteri Pietikäisen jatkaa uudessa teoksessaan hulluuden historian kartoitusta ja kokonaishahmotusta eräänlaisena kakkososana teokselle *Hulluuden historia* (2013). *Kipeät sielut* keskittyy Suomeen, vaikka suomalaista historiaa ei edellisestäkään teoksesta puuttunut. *Kipeät sielut* on myös edeltäjänsä astetta tutkimuksellisempi, sillä se nojaa osin alkuperäiseen tutkimukseen ja rakentuu kahden ison potilasasiakirja-aineiston varaan. Pietikäinen on hyödyntänyt sekä Pitkäniemen sairaalan sairauskertomuksia 1900–1954 että Oulun piirimielisairaalan sairauskertomuksia 1925–1964. Tarkennus näihin aineistoihin mahdollistaa tutkijan katseen potilaaseen, tämän kipeään sieluun.

Kirjalla on maineikkaita kansainvälisiä verrokkeja. Psykiatrian ja hulluuden historian tuotteliaista tutkijoista useat ovat päätyneet kirjoittamaan myös yleisesityksiä. Edward Shorterin 1997 ilmestynyt *History of Psychiatry: From the Era of the Asylum to the Age of Prozac* on käännetty useille kielille ja myös suomeksi nimellä *Psykiatrian historia* (Into Kustannus 2019). Psykiatria laajempaa kulttuurista ja yhteiskunnallista maistaa ja järkkyyvän mielen pitkää historiaa on tarkastellut Roy Porter viimeiseksi jääneessä kirjassaan *Madness: A Brief History* (2002). Suunta tieteen historiasta kohti sosiaali- ja yhteiskuntahistoriaa ja kulttuurihistoriaa näkyy kansainvälisessä tutkimuksessa ja myös hulluuden historian yleisesityksissä. Viimeisimmistä Andrew

Scullin *Madness in Civilization* (2015) on asemoitunut jo kulttuurihistoriaksi: sen alaotsikko kuuluu *A Cultural History of Insanity from the Bible to Freud, from the Madhouse to Modern Medicine*. Tähän laajenevien maisemien kokonaisuuteen Pietikäisen teos istuu hyvin. Sujuvasti etenevänä ja kiehtovia tarinoita tarjoavana teoksena *Kipeät sielut* on ehdottomasti ajassaan kiinni ja edeltäjiensä tavoin vaikuttava lukuelämys.

Teoksen nimi viittaa potilaan ilmaisuun ja kokemukseen, mutta potilaan näkökulma ei ole sen ainoa punainen lanka, vaan tarinan keskiöön nousee "laitos-Suomen" syntyminen, "mielenterveyshoidon kehittyminen ja institutionalisoituminen". Näitä Pietikäinen kutsuu myös "sosiaalisiksi insinööritaidoksi" ja "tiedeperustaiseksi sosiaalisuunnitteluksi". Kokemuksia avataan sairauskertomuksiin pohjautuvien potilaiden 'pienoiselämäkertojen' avulla, mutta yhteiskunnan rationaalinen oireilevien mielten hallinta, sen muotoutuminen ja vaiheet noin sadan vuoden aikajaneläällä 1800-luvun puolivälistä 1900-luvun puoliväliin vie juonta eteenpäin.

Suomalaisen *Kipeät sielut* -teoksesta tekee tiettyjen kansallisten teemojen käsittely (esim. sisällissota) ja vahva kontekstualisointi suomalaiseen yhteiskuntaan, kulttuuriin ja poliittiseen historiaan. Ylirajaista on sitäkin paljon alkaen "psykiatrisesta vallankumouksesta", jonka myötä psykiatrian ja mielisairaalahoitoon varhaiset idut levisivät muualta Euroopasta autonomian ajan Suomeen ja jatkuen perinnöllisyyden, degeneraation ja eugeniikan opeissa tai mielisairaaloiden hoitomenetelmissä, jotka 1950-luvulle asti olivat pääosin somaattisia. Teos jakaantuu kahteentoista temaattiseen lukuun jäsentyen 1800-luvun uudistuksista, vaivahoidosta ja kansankulttuurista 1900-luvun sairauskategorioidiin, oikeus- ja sotapsykiatriaan. Myös Pietikäisen suvereenisti hallitsema hermostuneisuuden teema on mukana teoksessa, vaikka enemmistö hänen käsittelemistään potilaista kärsikin vakavista mielisairauksista.

Kun teosta lukee hallinnan ja instituutioiden historiana, on kansan elämään astuva julkinen toimija etenkin tarinan alussa, 1800-luvulla, ennen muuta myötätuntoinen reformaattori. Pyrinnöt kansan auttamiseksi, valistamiseksi ja sairastuneiden kohtelun muuttamiseksi ovat aluksi ja pitkälle 1800-luvun loppupuolelle kuitenkin vaatimattomia – kansan epäonneksi. Teoksen johdantoa seuraava, 1800-lukua käsittelevä aloitusluku on lyhyt ja tarkoitettu ehkä alkusoitoksi sille ajanjaksonle, johon työ painottuu ja jolta potilasasiakirjat ovat. Ymmärrettävästi 1800-luku on maalattu levein pensselinvedoin, mutta tulkinta korostaa kuitenkin ehkä tarpeettoman jyrkästi kauhukuvaa oppimattomasta ja raa'asta kansasta, jonka parissa mielisairasten kohtelu oli "mitä inhottavinta räkkäystä" ennen tiedettä ja valistusta, ennen valtionisien asetuksia ja kunnanmiesten toimintaa. Toki kurjuudelle on todistusaineistoa ja vaivahoidon historia erityisesti tarjoaa sitä, mutta

kokonaiskuvassa voisi ehkä olla vähän enemmän harmaan sävyjä.

Teos alkaa kahdella potilastarinalla, sairauskertomuksella, joista piirtyy kuva myös ihmisestä yhteisönsään ja hänen paikastaan yhteiskunnassa. Pietikäinen on valinnut teoksensa päähenkilöiksi potilaat ja esittelee aluksi Marian ja Ailan, Pitkäniemen ja Oulun piirimielisairaalan ensimmäiset potilaat. Lähes tuhannesta potilastarinasta kirja kertoo tarkemmin noin sadasta, ja näiden "sirpaleisten elämäntarinoiden ja kärsimyshistorian" avulla tavoite on tuoda teokseen kokemushistoriallinen ulottuvuus, kuvata "mielenterveyspotilaiden kokemuksia". Kuvauksia löytyy runsaasti ja teos tavallaan nousee siivilleen sisällissotaa koskevassa viidennessä luvussa, jossa kuvataan, miten sota kosketti suoraan Pitkäniemen sairaalaa Nokialla, lähellä Tamperetta. Se toimi jonkin aikaa myös sotasairaalana ja oli taisteluiden ydinalueella. Pietikäinen lukee väkivaltaisen konfliktin seurauksia potilasasiakirja-aineistosta ja tuo vakuuttavan joukon potilaita esiin: Anna, Erika, Aimo, Irma, Kaarlo, Ilkka, Eino, Kustaa, Viljo, Arvo, Juho, Aleksanteri ja Jaakko saavat kukin tarinansa. Tarinat perustuvat sairauskertomuksiin siten, että henkilöiden nimet on muutettu ja viittaukset tunnistettaviin paikkakuntiin ja muihin tunnistamisen mahdollistaviin tietoihin jätetty kertomatta. Pietikäinen itse kutsuu tätä osaa teokseensa "laverteleväksi", ja joku voi pitää sitä tarpeettoman laajana, mutta se palvelee myös tarkoitusta antaa menneisyyden näkymättömille ja unohdetuille tarina ja historia – myös yksilöllinen historia ja olemassaolo ainutkertaisella traagisen yhteiskunnallisen konfliktin hetkellä. Näin ihmiset eivät ole vain numeroita tilastoissa tai potilasaineiston esiintymiä ja variantteja vaan historiallisia yksilöitä (vaikka ilman oikeaa nimeään he eivät ehkä ole historiallisia henkilöitä?).

Aineiston laaja esittäminen palvelee myös sen osoittamista, miten ihmisistä tulee sodan psyykkisiä uhreja (Pietikäinen haluaa välttää trauma-termiä) ja miten tällaisissa kokemuksissa pelko näyttelee keskeistä roolia. Toinen kiinnostava havainto on uskonnon keskeinen merkitys ihmisten psyykkisessä todellisuudessa sisällissodan aikoihin – ja myöhemmän aineiston valossa paljon sen jälkeenkin.

Samalla logiikalla on rakennettu muitakin lukuja, ja metodi on erittäin vaikuttava myös teoksen viimeisessä, jatkosotaan keskittyvässä luvussa. Tarinat rintamalla "hermonsia menettäneistä" ja psyykkisesti vammautuneista ovat toinen toistaan riipaisempia – etenkin kun kehystenä ovat ankarat olot, kuten ruuan vähäisyys ja "akkamaisuutta" kitkevät ja ylevää uhrimieltä vaativat sodan johtajat, psykiatrit mukaan lukien.

Vaikka potilaat ovat sairaskertomusten kautta vahvasti läsnä monessa teoksen luvussa, kirja sisältää myös yhden luvun ("Sielu on kippee": lähikuvia potilaista ja heidän sairauksistaan"), jossa potilaiden kokemukseen

luvataan kohdistaa ikään kuin vielä muuta teosta tarkempi mikroskooppinen katse. Luvun ja myös koko kirjan otsikko, viittaus kipuun sielussa, tulee eräältä Oulun piirimielisairaalan potilaalta, ja ilmaus vie tässäkin lähelle potilaan kokemusta. Tämä vahvistaa teoksen empaattista otetta, mutta sen lisäksi luvun tarkoitus on Pietikäisen mukaan tuoda säröjä hallinnan historiaan, tarinaan psykiatrisista käytännöistä ”virallisen vainon” välineinä. Ajatus tuntuu olevan, että 1900-luvun alkupuolen psykiatriassa ja hoidossa, joka sisältää eugeniikkaa ja lobotomiaa ja on siten maineeltaan ikävä, on nähtävissä myös hyvää. Potilaiden elämässä on joskus myös onnea. Tähän on tietenkin helppo yhtyä, ja myös Pietikäinen toteaa, että yhtä potilaan kokemusta ei ole; toiset halusivat mielisairaalaan pois, toiset olivat kiitollisia ja tyytyväisiä.

Pietikäinen kutsuu itsekin teostaan ”kärsimyshistoriaksi” ja lukija kohtaa potilaiden tarinoissa kipua ja tunteita laajalla skaalalla. Kuitenkin sairaaloista, sairaupaikoista, potilaista ja diagnooseista kerrotaan myös lukuja, ja yhteiskunnallista muutosta kuvataan myös niiden kautta. Tieteen historialle tuttuun tapaan diagnostisen systematiikan muutokset ja eri opilliset virtaukset psykiatrian sisällä tulevat käsitellyiksi, ja vaikka pääosassa ovat potilaat, myös psykiatrit, kuten Christian Sibelius, Martti Kaila, Y.K. Suominen, Aarne Soininen, Akseli Nikula, Konrad von Bagh, Ilmari Kalpa ja Sven Donner nousevat vähintäänkin tärkeiksi sivuhenkilöiksi.

Kipeät sielut on paitsi antoisa ja rikas lukukokemus, myös hienosti monia suomalaisen psykiatrisen kulttuurin piirteitä ja niiden historiaa kiteyttävä. Se viittaa lopussa 1950-luvun ”psykologiseen käänteeseen” ja luo samalla kutkuttavan odotuksen historiasarjan kolmannesta osasta. Pietikäinen pohtii huolella myös mielen-terveyshistorian tutkimusetiikkaa ja tuo tärkeällä tavalla esiin, miten ”mielisairaaloiden potilasarkistot ovat osa kansakuntamme kollektiivista muistia”. Pietikäisen kanssa voi olla vain samaa mieltä, että meidän tulisi olla huolissamme niiden säilymisestä. Ei vain potilaiden historian takia, vaan myös siksi, että virheiden ja kielteistenkin asioiden tulisi säilyä historiallisissa muistissamme.

Kirsi Tuohela, FT, dosentti
Turun yliopisto

Kirjallisen hulluuden analyysi

Anna Ovaska:

Fictions of madness. Shattering minds and worlds in modernist Finnish literature. Helsingin yliopisto 2020. 300 s. ISBN 978-951-51-5742-3 (pbk.) ISBN 978-951-51-5743-0 (PDF).

Hulluudeksi kutsutun ilmiön kulttuuriset ulottuvuudet ja historialliset jäsenyykset ovat viime vuosina kiinnostaneet eri alojen tutkijoita Suomessa. Tuoreita julkaisuja ovat esimerkiksi Anna Kinnusen perinteentutkimuksen väitöskirja *Johtolankoja hulluuteen* (2020), Petteri Pietikäisen *Kipeät sielut* (2020), Tuomas Laine-Frigrenin, Jari Eilolan ja Markku Hokkasen toimittama *Encountering Crises of the Mind* (2018) sekä Saara Jäntin, Kirsi Heimosen, Sari Kuuvaan ja Annastiina Mäkilän toimittama *Hulluus ja kulttuurinen mielen-terveyshistoria* (2019).

Muulla maailmassa hulluustutkimuksella (*madness studies*) on jo suhteellisen pitkä ja elinvoimainen traditio takanaan. Erityistä mielenkiintoa on suunnattu kaunokirjallisuuden kykyyn kuvata ja jäsentää sellaisia mielen-tiloja ja maailmassa olemisen tapoja, jotka horjuttavat vallitsevia normeja.¹ Suomessa hulluustutkimus kuitenkin vasta orastaa. Jo siksi Anna Ovaskan kirjallisuuden alan väitöskirja hulluudesta suomenkielisessä modernistisessa kirjallisuudessa on merkittävä ja tarpeellinen avaus. Lisäksi englanninkielinen ja kansainväliselle tutkijayhteisölle suunnattu väitös tekee kotimaista kirjallisuutta tunnetuksi maailmalla ja vertaa tutkimiansa teoksia Dostojevskin ja Camus’n klassikoihin sekä muihin maailmankirjallisuuden edustajiin. Tuollaisessa seurassa kotimainen kirjallisuus pääsee oikeuksiinsa.

Analyysin kohdeteoksina on neljä modernistista romaania, joita käsitellään kronologisessa järjestyksessä: Helvi Hämäläisen *Kaunis sielu* (1928/2001), Jorma Korpelan *Tohtori Finckelman* (1952), Timo K. Mukan *Tabu* (1965) ja Maria Vaaran *Likaiset legendat* (1974). Kaikkia teoksia yhdistävät modernistisen tyylin lisäksi ensimmäisen persoonan kerronta (*first-person narration*) ja tuon kerrotun mielen järkkäminen tai ahdinko. Ovaska ei kuitenkaan pyri diagnosoimaan kerrottuja mieliä, vaan hän päinvastoin osoittaa tutkimiansa teosten tarjoavan diagnostisia lähestymistapoja laajempia ja monisyisempiä ymmärryksiä mielen järkkymisen kokemuksista. Vaikka teokset saattavat houkutella psykiatrisiin tai psykologisiin tulkintoihin, ne eivät Ovaskan mukaan sellaisinaan riitä, vaan teokset kutsuvat muunlaisiinkin tulkintatapoihin.

Ajallisesti *Tabu* ja *Likaiset legendat* olisi mahdollista käsitellä modernismin sijaan varhaisena postmodernismina, mutta Ovaska (s. 47) huomauttaa, että itse asiassa tyyliltään *Kaunis sielu* ja *Tohtori Finckelman* ovat vielä postmodernistisempia. Modernismin ja post-